

M. SANCHIS GUARNER

EL MISTERI ASSUMPCIONISTA DE LA CATEDRAL DE VALÈNCIA

És obvi que el Misteri d'Elx havia de tenir paral·lels en altres llocs valencians. El teatre medieval als Països Catalans, com pertot arreu, començà essent religiós. Com que dins el Regne cristià de València havien quedat importants contingents de població musulmana, el teatre religiós hi tenia una especial missió d'apostolat, i això li féu adquirir una gran espectacularitat.

En la catedral de València, en els segles XIV i XV, es representava el dia de Pentecostès la baixada de l'Esperit Sant. Sobre el presbiteri on es trobaven els dotze apòstols amb les cares cobertes amb màscares, davallava del cimbori un colomet de fusta amb plomes de paper, "la palometa", que llançava coets i altres focs d'artifici. El dia del Corpus s'hi representaven els *Misteris*, escenificacions de la Sagrada Escripura i les vides dels sants, de tres dels quals (*Adam i Eva*, *Rei Herodes* i *Sant Cristòfol*) es conserven el text i la música¹.

A la seu valentina es feia així mateix una representació dramàtica de l'Assumpció de la Verge Maria. Timoneda² diu taxativament que el Misteri assumpcionista començà a ser-li representat el 15 d'agost del 1416:

En el año de mil y quatrocientos y dieziséys a quinze de agosto, se comenzó de hazer fiesta de la triunphante Assumpción de Nuestra Señora en la seo de Valencia. Y por ser el primer año que fue en sábbado, mandaron que hiziessen fiesta tres días arreo.

Hi ha un text important, però poc conegut i gairebé gens estudiat, que segurament és un fragment d'aquest Misteri assumpcionista de València, notòriament emparentat amb el d'Elx i prou més antic i més ampli que

1. H. Corbató, *Los Misterios del Corpus en Valencia*, "University of California. Publications in Modern Philology", 1932-1933, XVI. E. López Chavarrí, *La música de los Misterios del Corpus por los tiempos de Alfonso el Magnánimo*, ACCV, 1945, XIII.

2. Juan Timoneda, *Memoria valentina*, València, 1569.

aquest. Teodor Llorente en donà la primera notícia ³, i Ruiz de Lihory tingué la felix idea de publicar-lo en referir-se al Misteri d'Elx ⁴. Es tracta d'un còdex incomplet, que només conté el paper de la Maria i algunes referències als dels altres personatges, però dóna molts detalls sobre el moviment escènic i esmenta les cançons coetànies amb la tonada de les quals devien ser cantades diverses escenes, tot i que en aquesta representació la recitació tenia un clar predomini sobre la part musical.

En el Misteri de València intervenen prou més personatges que en el d'Elx (Jesús, els arcàngels, Gamaniel, els profetes, sant Joaquim, Moisès, Abraham, Llätzer, etc.), però són moltes i ben notòries les coincidències dels dos misteris, tot i que el d'Elx té la particularitat importantíssima de posseir una partitura musical pròpia i per a totes les escenes de l'obra.

La lletra del còdex del Misteri assumpcionista de València permet de datar-lo a la primeria del segle xv. La llengua és arcaïtzant i conté bastants provençalismes (com *chant, gaug, enclaus, lausós, jausent, mayre, palays, uymay*, nombrosos noms en singular amb la desinència -s, etc.), més dels que Merimée ⁵ vol reconèixer; la desinència de la 2.ª pers. pl. de la 1.ª conjugació quasi general és -ats, que fou usual fins el segle xv, i encara que hi apareix algun cas de la desinència -au (com els de la cobla 9, els quals semblen condicionats per la rima), ja és sabut que les formes vulgars en -au coexistiren amb les més literàries en -ats ja des del segle XIII ⁶.

Ruiz de Lihory ⁷ considera raonablement que aquest fragment pertany al Misteri assumpcionista que es representava a la catedral valentina en la xy^{ena} centúria, segons la notícia de Timoneda abans adduida. Merimée ⁸, però, encara que admet la versemblança de tal identitat, fa constar que no n'hi ha cap prova fefaent. Nogensmenys, té raó Julià Martínez ⁹ en no trobar prou justificades les reserves de Merimée.

Aquest còdex que publicà Ruiz de Lihory era propietat de don Salvador Sastre, bibliòfil de València, els llibres del qual passaren a l'Arxiu municipal de la ciutat. Per dissort ha desaparegut, i Julià Martínez ¹⁰, malgrat l'ajuda del cronista municipal don Salvador Carreres, no reeixí a trobar-lo,

3. *España, sus monumentos y artes, su naturaleza e historia*: Teodoro Llorente, Valencia, Barcelona, 1889, II, pàg. 1006.

4. J. Ruiz de Lihory, barón de Alcahalí, *La música en Valencia. Diccionario biográfico y crítico*, Valencia, 1903, pàgs. 84-91.

5. H. Merimée, *L'art dramatique à València, depuis les origines jusqu'au commencement du XVIIe siècle*, Toulouse, 1913, "Bibliothèque méridionale publiée sous les auspices de la Faculté des Lettres de Toulouse", 2, XVI, pàg. 54.

6. F. de B. Moll, *Gramática histórica catalana*, Madrid, 1952, § 310.

7. *Op. cit.*, pàg. 91.

8. *Op. cit.*, pàg. 50.

9. E. Julià Martínez, *La Asunción de la Virgen y el teatro primitivo español*, BRAE, 1961, XLI, pàg. 219.

10. BRAE, XLI, pàg. 218, n. 37.

i per això decidí de reproduir la transcripció de Ruiz de Lihory fotogràficament ¹¹, la qual, amb els seus defectes, és l'única font de què disposem per a l'estudi del Misteri assumpcionista de València ¹². Encara que Merimée ¹³ atribuï el silenci dels historiadors de la literatura catalana sobre aquest text valencià al seu caràcter fragmentari, probablement també hi haurà contribuït la difícil consulta del llibre de Ruiz de Lihory y les deficiències de la seua edició. Nogensmenys, la reproducció que n'ha fet Julià Martínez ha estat simplement fotogràfica, segons ha estat dit, i per tant no hi han estat esmenats els notoris errors d'interpretació patits per Ruiz de Lihory, el qual no era cap filòleg. Com que Ruiz de Lihory s'afanyà a fer-ne una transcripció paleogràfica, sense resoldre les abreviatures ni separar-hi els mots ni les frases, ni tan sols les línies, el text resulta així bastant confús.

Per tot això, m'ha semblat escaient de reproduir-lo en la forma següent, tot i expressant en nota les rectificacions principals que proposo a la lectura de Ruiz de Lihory:

Quant la Maria serà en lo quadafal muntada, vaia-se'n a la cambra sua que serà aparellada ¹ e tancada ab los vels entorn, e entre-se'n per la porta ab ses dues donzelles que li vaien aprés detràs. E quant serà al setial, asigrà's onestament, e tinga en les mans hunes horetas en què liga. E les donzelles pleguen tots los vels d'entorn ², per tal que lo poble vega la Maria. E les dites donzelles seguen-se davant la Maria, queucom lunyet, girant la lur cara devés la Maria.

E quant serà hora de començar lo Misteri, estant la Maria aseguda, diga a les donzelles en so de "Ab cant d'auells". E les donzelles leven-se dempeus:

1. Maria Donzelles fels, prech-vos vingats avant,
cor ju vull anar al ³ Senyor servir
e-nsemps havés ab mi Déu contemplar,
loant Jesús, fill meu, e beneir.

Tantost responguen les donzelles, estant agenollades, la cobla següent, en so de "Si cascun iorn me daz de vós":

2. Senyora, tost e prestament...

E acabada lur cobla, la Maria leu-se de son setial, e vaia-se'n onestament entorn la cambra tro a la porta, e hixqua-se'n e vaia visitar los santuaris. E les donzelles darrere ella e tancant ho stenent ⁴ los vels, e tanquen la porta.

E quant la Maria serà davant l'ort de Chericó, agenol-se e diga, les mans junctes,

11. BRAE, XLI, pàgs. 312-320.

12. També jo l'he buscat i tampoc no he tingut la sort de trobar-lo, encara que l'actual arxiver municipal, don Josep Martínez Ortiz, té enllestit per a la seva publicació un minuciós catàleg de la Col·lecció Sastre. Sembla que haurém de resignar-nos a la pèrdua d'aquest manuscrit.

13. *Op. cit.*, pàg. 45.

Les notes expressen les alteracions que he cregut que calia introduir en la transcripció de Ruiz de Lihory, tanmateix ben meritòria, i gràcies a la qual ens ha pervingut el text. Vet ací les corresponents lectures de Ruiz de Lihory:

1. apellada.
2. denturn.
3. anar ab senyor servir.
4. tancant ho ostenant los vels.

ben alt, vers lo cel, al so de "Així com dos infants petits". E les donzelles estiguen agenollades ensemps ab la Maria :

3. Maria Ho fill Jesús! Quant yo-m recort⁵
com pregàs Déu dins aquest ort,
hon Vós fos pres, a molt gran tort,
e pels juheus liurat a mort,
d'on romanguí ab desconort.
Per què, us prech, Fill, ab lo cor fort,
l'ànima-m dugau a bon port.

E acabada la dita cobla, leu-se dempeus, e devotament faça luna humiliació del cap, e vaia-sse'n a Monticalvari.

E quan serà davant la Creu, agenol-se queucom luny, e puy leu-se e acost-se a la Creu e bese la hon foren clavats los peus. E puy torne atràs hun poch, e agenol-se e diga la cobla següent en lo sobredit so :

4. Maria Déus te saul, Creu molt resplendent
hon penjà Jesús certament,
per delliurar l'om verament
e portar-lo a salvament
davant Déu, rey omnipotent.
Per mi prech mon Fill, molt excellent,
que-m traga d'aquest món present.

E acabada la cobla, faça ut supra. E les donzelles vagen adorar la Creu.

E après la Maria vaga-se'n al Sepulcre, e agenol-se e diga la cobla següent al dit so :

5. Maria Molt honrat Sepulcre sagrat!
Aprés mon Fill fon despenjat
en draps de li fon embolcat,
puy, de voler de Ponç Pilat,
per Joseph en tu fon soterrat.
E prech mon Fill, ab humilitat,
que de mi li prenga pietat.

E acabada la cobla vaia a besar lo Sepulcre.

E vaia-se'n a Montolivet e diga en lo dit so :

6. Maria O munt de gran resplendor!
Tot lo món te deu fer honor,
com sostenguist lo Salvador
qui és del món yer Redemptor,
al qual àngells fan gran laor.
E yo-l prech molt, ab gran amor,
qua la fi-m sia guiador.

Quant haurà acabada sa cobla, leu-se denpeus, e si pot bastar a la dorma dels peus del Jesús, bes-i ho [ab] bocha ho ab mà⁶. E puy torne-se'n devotament a la casa, e quant serà a la porta, gir-se devers lo altar, e puy entre-se'n e siga's en son setial.

E a fort poch, per no tenir temps, leu-se denpeus, e agenol-se e mir envers lo cel, ab les mans iunctes diga la cobla següent en so de "Ab cant d'auzell's":

5. *recorde*. Encara que el valencià actual empra la forma aduïda per Ruiz de Lihory, en la primèria del segle xv encara eren generals les formes sense desinència en la 1.ª pers. sing. del present d'indicatiu; fa lectura *recort* la reclama també el caràcter d'estrofa monorima que té aquesta cobla 3.

6. *besi ho bocha ho ab mà*.

7. Maria O fill Jesús, mon Déu e Creador,
Rey poderós, de totés gents Senyor!
Vós qui tragués del infernal abís
los Payres Sants per cordial amor,
ffayts-me, si us play, car Fill, tanta d'onor,
que-m portets breu al gaug ⁷ de Paradís.

E tantost torn-se asiure en lo setial.

E facen sos trons e devall l'àngell. E quant l'àngel serà davant la Maria, la Maria guart-lo molt humilment. E lo àngel diga sa cobla al so de "Cercats d'uy may":

8. Àngel Palays de Déu, alt e marvellós!...

E quant lo àngel li darà la palma, prenga-la la Maria molt humilment ab gran reverència la palma, e tinga-la devotament agenollada; bese-la, e puys leu-se dempeus. E quant l'àngel haia acabat, responga la Maria en son so, la cobla següent:

9. Maria Àngel de Déu, tres demandes vos fau.
Primerament, vostre nom me digau.
E l'altr-aprés, que facats tant per mi
mos cars fills Apòstols me dugau.
Puys, al meu Fill, de ma part lo pregau
que fals Sathan yo no'l vega en ma fi.

E quant haia acabat, torn-se asiure.

E lo àngel respong a la Maria en son so, la cobla següent:

10. Àngel O Mayre de Déu, Reyna emperial!...

Quant l'àngel se'n serà entrat e hauran fet sos trons, leu-se la Maria del setial e agenol-se. Faent gràcies a Déu de la embayada del àngel, diga la cobla següent en son so:

11. Maria Gràcies grans vos fau, Payre, ver Déu,
un sol voler ensemps ab lo Fill meu,
com los meus prechs no metets en oblit,
ans l'àngel bo m'a dit que-m prometeu
qu-a Paradís me portarets en breu,
lo Payr e'l Fill ab lo Sant Sperit.

E tantost la Maria torn-se asiure en son setial, e gir-çe a les sues donzelles dient en son so:

12. Maria Donzelles fels, anats tost, prestament,
e fayts venir del poble molta ⁸ gent,
car yo-ls vull dar la benedicció
ans que yo pas d'esta vida present,
e puys veuran, maravellosament,
ab gran repaus, la mia Assumpsió.

E responguen tantost les donzelles:

13. Senyora, tot vostre voler...

al so de "Quant vey la lauzeta mover".

E après vagen les donzelles al poble e diguen-los:

14. Poble de Déu!...

E lo poble los respon:

15. A tots és cert...

E puys diguen-los:

16. Les dones e donzelles...

7. al gang.

8. moltan gent.

E après vaga lo poble a la Maria, e entren per la port e facen sa reverença, besant la mà, e diguen lur cobla:

17. Doncs e donzelles...

E tantost la Maria leu-se denpeus, dient-los per quèls ha fet venir. Donant-los benedicció, e senyant-los ab la palma e tocant-los, ne diga:

18. Maria Mos fels amichs e dones, ben vingats,
car yo us he tots e totes appellats
perquè us digués què deu ésser de mi,
car deg morir ans de tres iorns passats.
E perquè sôu del meu Fill molt amats,
vos denunciu lo iorn cert de ma fi.

E quant la Maria haia acabat, torn-se asiure. E puys dó'ls comiat dient:

19. Maria Tornats-vos-en, mos fills, aconsolats,
puys yo us he beneÿts e senyats,
e romandrets fels en la santa Fe
divinalment per tots temps confermats.
E conservats vostres virginitats⁹
tant com viurets¹⁰. Jamay no us falliré.
Mas, prech-vos molt que venir me façats
Làzer, Josep, cavallers molt honrats,
e dir-los-he lo misteri tot larch,
e als sacerdots, dexebles amagats,
car foren tots fort desconsolats
com mon Fill pres martiri tan amarch.

Quant la Maria haia acabat, lo poble prenga comiat dient sa cobla.

E les dones axí matex, e besen-li la mà, e tinguen lur via dret a Gamaliel, exint per la porta. E quant sien ab Gamaliel, saluden-se besant e abraçant e donant lurs mans a les dones. E diguen lur cobla:

20. Honrada gent d'alt afer...

E Gamaniel responga:

21. Donchs axí deu la Verge...

E romanguen aquí ensemps.

E tantost vinga lo Iohan a la porta de la Maria e toque a l'anella e diga:

22. Donzelles fells...

E les donzelles responguen:

23. Entrats avant, etc.

E quant lo Iohan serà davant la Maria, diga:

24. Verge qui fos a mi recomanada...

E la Maria estant asseguda, responga-li levant-se denpeus e metent-li les mans per spales, en manera qui l'abraça. E axí, dient sa cobla, torn-se asiure:

25. Maria Car fill, Iohan, vós siats ben vengut!
Gràcies faç al Senyor qui us ha dut.
Car sapiats que yo us he demanat
al Àngel sant qui m'ha denunciât
de part de Déu, qu'al terç iorn deg morir,
perquè de mi, fill, no us vullats partir.

E tantost vénen los apòstols a tocar a la porta, e aquí, ad invicem¹¹, dien lur cobla. E puys dien tocant a la porta lur cobla:

9. virginats.

10. uinrets.

11. inuicem.

26. Obrits ací, devota gent...
Aprés los respon lo Iohan:
27. Mos cars amichs...
E quan són davant ¹² la Maria, dien:
28. Castells enclaus de tanqua virginal...
E quant haien acabat, leu-se la Maria denpeus, e dient sa cobla vaia per mig d'ells, metent les mans a cascú sobre les spatles, quasi faent mig abrasament, dient sa cobla; e anà que la acabe, torn-se asiure.
29. Maria Dexeables sants, vosaltres ben vingats,
axí com sóu del meu Fill molt amats.
Dic-vos de cert qu-esta nit deg morir
e per ço us ha l'Àngel sant aportats
cuytadament, car yo us he demanats,
perquè de mi, fills, no us vullau partir.
- E los apòstols assignen-se per cors apartadament. E la Maria, estant axí asseguda, diga'ls:
30. Mas prech-vos molt que m vullats informar ¹³
anant per lo món
entre les gents vostra ¹⁴ preycatió,
de si ¹⁵ trobats qui us vulla contrastar
o si volran lo meu Fill adorar,
car molt desig la lur salvació.
- E après responguen los apòstols dient:
31. Reyna de tots los sants...
E quant hauran acabat, diga'ls la Maria aconsolant-los e asseguda, sa cobla:
32. Maria Prech-vos, mos fills, que siats diligents
en convertir infels e totes gents,
e no duptets les persecucions
de reys al món, menaces ne turments,
cor Paradís serà dels pacients
e Déu sentrà vostres oracions.
- E après vinga lo poble cristià ab Gamaniel e tota l'altra gent. E lo poble diga per la missatgeria que ha feta, la cobla següent:
33. Clau de David, sement de Ioachim...
E après Gamaliel ab los altres, acosten-se a la Maria e besen-li la mà, dient:
34. Vexel sagrat, sovell de resplandor...
Aprés diguen les tres Maries:
35. Verge que fós de totes la pus digna...
E après diguen les dones e donzelles:
36. O cos molt sant e pietós...
E tantost responga'ls a tots la Maria:
37. Maria Sors e parentes del Testament Novell,
l'Àngel de Déu m'a dit que m'aparell
qu-aycesta ¹⁶ nit mon Fill vindrà per mi
e-m vol puair en Paradís ab Ell.

12. dauaut.

13. infomar.

14. nostra.

15. fi.

16. quay cestanit.

Per què yo us prech que tingats lo consell
hi els manaments que el meu Fill vos iaquí.

E tantost facen trons e vinguen los tres Prínceps, diguen:

38. Gaug sia ab vós, imperial Reýna...

E quant hagen acabat, leu-se la Maria denpeus ab gran humilitat, e agenol-se e diga:

39. Maria Lo meu cor és alegre e fort iausent,
cor mon Fill ve ab celestial gent.
E sapiats que lonch temps ha que sper
ab gran desig lo seu adveniment.
E lo Senyor, com fill obedient,
ve¹⁷ per complir lo meu cor e voler.

E de continent que haia acabat la Maria, facen trons e obra's lo cel. E entretant, los apòstols e prínceps e altres, muntcn la Maria sobre lo lit.

E la Maria estigua agenollada, contemplant lo devallament del Jesús. E quant lo Jesús serà davant ella, la Maria vaia corrent a besar-li los peus e diga:

40. Maria O mon car Fill, ver Déu totpoderós,
ador, Senyor, vostre cors preciós!
Ay, Senyor meu, e tan he desijat
que yo pogués estar ensemps ab Vós!
Perqu'ara us vey, luzents e gloriós,
beneyt siats per tots temps e loat.

Responga lo Jesús:

41. Ma dolça Mayre...

Ítem,

42. L'altra mayre per ço són...

Aprés diguen los prophetes:

43. Verge humil...

E après diga la Maria girada devers lo Jesús:

44. Maria Gràcies faç a Vós, lo meu Fill car,
puix yo veg que-m volets appellar.
E quart aquests sants que-m vénen far honors
ab molts bells chants e ab fort grans lausós,
e ls veg a tots altament resplandir,
mostrant vers mi que-m vénen a servir.

E quant haia acabat, prenga sent Iachim per la mà e men-lo a la Maria Salomé, e diga:

45. Maria Mon car nebot, ab mi us cové d'anar
a nostra mayre per cert a visitar,
car per vostra mort viu ab gran tristor.
Quan vos veurà, dol tornarà-n dolçor.
Ma dolça sor¹⁸, veus ací vostre Fill
qui és vengut del Cel per mi servir.

Aprés diga sent Iachim a sa mare:

46. Mare, veiats com som ací venguts...

E puy respon la mare:

47. Gran és lo gaug e la benahuyranca...

E quant la Maria Salomé haurà acabat, tornen sent Iachme e la Maria al Jesús,

17. be.

18. for.

e agenolen-se. E ensemps ab Moysès e Abram, diguen en so de "Pus amor vol¹⁹ qu-eu²⁰ sia pacients":

48. Maria Anyel molt sant en lo món devallat
ab resplandor, príncep Hemanuel!
Membre-us, Senyor, que'l poble d'Israel
no sia axí per tots temps encegat,
ans hagen lum tost²¹ de la santa Fe,
puix que per tots prengué tan cruel mort,
e'ls vullats dur en breu al segur port
de Paradís, hon ha gaug e tot bé.

Respon lo Jesús:

49. Tot co que m'haveu...

Quant lo Jesús haurà acabat, la Maria leu-se denpeus, e prengue les mans al Jesús e bese-les-hi, e mostrand-les al poble a totes parts, diga:

50. Maria Aquestes mans han tot lo món creat
e tot quant és ne iamay sia estat,
e lo meu cors, Fill, on fos concebut
quan humilment fos del Cel devallat.
Per què, si us plau, Fill meu glorificat,
haia d'uymés en est món prou ingrát.

Dit acò, la Maria diga a les donzelles que duguen hun ciri del cofre e que'l donen a sent Pere. E sent Pere tinga'l encès tro que l'hi deman.

Respon lo Jesús:

51. Esposa mia, donchs, venits...

Item,

52. A la part dreita us assiuré...

Ací prenga la Maria lo ciri en les mans e diga:

53. Maria Fill, lo meu cor és tot aparellat
de fer²² tantost la vostra volentat,
segons sabets, com és de mi escrit
el libre sant De Vida nomenat.
E puys que Vós, Fill, sots aparellat,
en vostres mans comanc l'esperit²³.

E quant haurà acabat, lo Jesús, trahent la ànima del cors de la Maria, diga:

54. Donchs, hix, ànima resplandent!...

Quant lo Jesús haurà acabat, la Maria incline's-en los braços de les donzelles, ella fahent com és morta. E tantost facen grans trons e meten la Maria davall lo cadafal. E traguen la ymage e facen tot l'altre offici.

* * *

En la segona iornada, quant sent Miquel haurà tornat la ànima en lo cors, los qui són davall lo cadafal meten-se'n soptosament la imatge²⁴ faent grans trons e perfums²⁵. E hixqua soptosament la viva.

19. nol.

20. quen.

21. tosta.

22. ser.

23. lespit.

24. imatge.

25. *perfums*, segons Ruiz de Lihory, però Merimée, *op. cit.*, pàg. 49, proposa la lectura *fums*, la qual sembla escaient en vista que, en la pauta escènica precedent a l'estrofa 76, s'hi fan també "trons e fums" per dissimular una desaparició.

E quant serà dalt en lo sepulcre, estant denpeus, faca's la Maria tota meravellada, axí com si iamés no fos estada en aquest món, mirant honestament ça e la, faent grans admiracions.

E los àngels agenollen-se²⁶ ab molt gran reverència. E estant la Maria en lo moniment, los àngels diguen agenollats:

55. Mayres de Déu qu'ets de gràcia plena...

Acabada la cobla, leven-se denpeus e ab gran reverència traguen la Maria del moniment. E puix, vagen lo Miquel e lo Gabriel als costats a partdavant, queucom luyet d'ella, perçò que tothom la vega, e lo príncep detràs. E vagen cantant ab humiliacions e comports, e la Maria girant-se a ells, e ells a ella.

56. Gaug sia ab vós, imperial Reÿna...

E així vagen tro a davant a la porta del cor. E aquí la Maria faca estació, estant girada vers l'altar.

E los àngels cessen de cantar. E lo Jesús diga als apòstols:

57. Mos cars amichs...

Aprés responguen los apòstols:

58. Senyor, ver Déu...

E acabat, tinguen lur via devers la Maria, e quant li sien davant, agenollats diguen:

59. O vera lum dels cristians...

E quant los apòstols hagen acabat, ab gran reverència leven-se e passen avant, e estiguen en processó.

Enaprés vinguen Gamaniel e Làzer ab los altres, e diguen:

60. Flors virginals...

E facen semblant dels apòstols.

Ítem, lo poble dient:

61. Lirs clareiants²⁷...

Ítem, les Maries dient:

62. Ampayrits ab vera conexença...

Ítem, les donzelles de la Maria dient:

63. Libre d'amor de gran saber...

Ítem, dones e donzelles dient:

64. Solell del món, Emperadriu...

E quant tots hauran acabat, estiguen processó feta, de la Maria tro al Jesús. E la Maria comence anar per mig de la processó, los àngels cantant axí com desús. E quant passarà per cascuns la Maria, ells facen grans humiliacions de lurs caps envers terra. E quant serà endret los apòstols, diguen los dits apòstols:

65. Castells de fe, saluts dels pecadós...

Ítem, Gamaniel, etc.:

66. Dir no-s²⁸ pot, Verge de gran amor...

Ítem, lo poble cristià:

67. Tota laor que per gent se pot dar...

Ítem, les tres Maries:

68. Ffontes de virtuts a qui's tany excellença...

Ítem, les donzelles de la Maria:

69. Donzelles som que havem²⁹ vixcut...

Ítem, dones e donzelles:

26. agenollase.

27. lurs clarcats.

28. dir uos pot.

29. hauen.

70. Senyora, flum excellent riu...
Enaprés la Maria vaia per la processó tocant a cascú per les espatles, quax que en pren comiat, dient:

71. Maria O fills cars, defensós de la Fe!
Haiats per cert que dins mon cor yo us he,
e molt carament, per recomanats,
com cells qui sóu del meu Fill molt amats.
E us dic de cert que'l cel possehirets,
e a la fi, de tot lo món iugarets.

E acò acabat, la Maria vaia³⁰ devés lo Jesús, e quant li sia davant, ab gran humiliació agenol-se en terra e faca com qui's vol levar lo xapellet. E los àngels ab reverència prenguen-lo-y e comancen-lo a les donzelles. E la Maria diga:

72. Maria Déu infinit, eternalment regnant!
L'esperit meu estava contemplant,
alt en lo cel, tota la Trinitat,
la qual los sants tots temps estan loant.
Hi havets-me fet levar en poch estant
del moniment, en cors glorificat.
Per què, Senyor, a Vós deeg adorar
e per tots temps beneyr e loar.
Com lo meu cors havets resussatat
e'l volets dalt en lo cel collocar,
donchs, vag a Vós, car Fill, sens pus tardar,
e prech del món lo derrer comiat.

Respon lo Jesús:

73. Sposa mia, donchs, venits...

Ítem,

74. A la dreta part vos assiuré...

Ítem,

75. Archiàngels³¹, donats-la'm ací...

E acabat lo Jesús, los àngels prenguen la Maria humilment e munten-la dalt ab lo Jesús. E tantost, los àngels e apòstols e tots los altres, meten-sse tots apiyats entorn del Jesús e de la Maria. E facen trons e fums. E entren-se'n secretament lo Jesús e la Maria.

E soptosament hixqua la Ara Celi. E quant comença a pujar, los apòstols diguen:

76. Mayre de Déu, estella radiant...

Los àngels del cembori canten:

77. Qui és la qui ab fac tan luminosa³²...?

Ítem,

78. Aycesta és la Verge gloriosa...

E quant lo cel serà tancat, los apòstols meten-se en processó, tota l'altra companya següent. Comencen lo "Te Deum laudamus", e axí cantant, ordinatim, vajen-se'n al Capítol per despular-se. E aquí almorçen, si han de què.

Aquest fragment conservat del Misteri de l'Assumpta de València presenta notòries analogies amb el text de la Festa d'Elx: tots dos comencen amb el plany de la Mare de Déu que vol morir per tal de retrobar

30. ueia.

31. archiàngels.

32. luiesa.

el seu Fill, i amb la seua peregrinació amb les donzelles als llocs sagrats, i en ambdós textos hi ha l'aparició d'un àngel missatger portador d'una palma, al qual Maria demana que s'apleguen els apòstols per assistir a la seua mort. Tal identitat de situacions induï Ruiz de Lihory a considerar el Misteri assumpcionista de València com l'antecessor del d'Elx¹.

Nogensmenys, ja féu veure Merimée² que tals coincidències obeeixen al fet de procedir ambdós Misteris assumpcionistes d'una mateixa font. Es tracta d'un evangeli apòcrif atribuït a sant Joan, la *Historia dormitionis et assumptionis beatae Mariae Virginis*, inclosa en la *Legenda Daurada* de Jacobus de Voragine, escrita devers l'any 1255³.

En realitat els dos textos són ben diferents, i tampoc els personatges ni les peripècies no hi són els mateixos. Discrepàncies fonamentals són l'activa participació de Jesucrist, que, després de la cobla 39, davalla del cel que s'ha obert amb trons — igual que per a la baixada de l'àngel missatger i la de l'Araceli —, i la resurrecció de la Verge al començament de la segona part, que esdevenen en el Misteri de València però no en el d'Elx. Tampoc a la representació assumpcionista de València no hi ha coronació de la Mare de Déu, com a Elx, puix que l'Araceli només s'hi davalla una vegada, al final del Misteri, per pujar al cel les imatges de Jesucrist i de Maria.

És important un text assumpcionista tarragoní que fou copiat en una llibreta de censals de la baronia de Prades, que ja edità Joan Pie⁴ i hom ha retrobat recentment⁵, el qual ha de ser tractat conjuntament amb els dos textos valencians susdits, el d'Elx i el de la capital del regne. El musicòleg Felip Pedrell⁶, que estudià la Festa d'Elx abans de la publicació del manuscrit assumpcionista de València, considerarà que la *Representació de l'Assumpció de Madona Sancta Maria* de Prades podia haver estat l'antecedent del Misteri d'Elx. El quadern on fou trobada tal Representació assumpcionista de Prades inclou un document de l'any 1420, però és possible que aqueix text literari siga de data anterior, potser de la darrera del segle XIV. En el II Cicle de Teatre medieval, representat a Barcelona l'any 1963, fou posada en escena la Representació assumpcionista de Prades sota la direcció tècnica de Josep Romeu.

A diferència del d'Elx, íntegrament cantat, amb una famosíssima mú-

¹ *Op. cit.*, pàg. 83; Merimée, *op. cit.*, pàg. 52, afirma erròniament que Ruiz de Lihory considerava que la Representació assumpcionista de Prades, de què després parlarem, era l'antecedent del Misteri d'Elx.

² *Op. cit.*, pàg. 53.

³ Jacques de Voragine, *La Légende Dorée*, ed. Theodor de Wyzewa, Paris, 1905, pàg. 430.

⁴ Joan Pie, *Autos sacramentals del segle XIV*, "Revista de la Asociación artístico-arqueológica barcelonesa", 1873-1898, I, pàgs. 673-686 i 726-744.

⁵ J. Massot i Muntaner, *Notes sobre la supervivència del teatre català antic*, ER, 1962, XI, pàg. 50, n. 8.

⁶ F. Pedrell, *La "Festa" de Elche, ou le drame lyrique liturgique "La Mort (Trépas) et Assomption de la Vierge"*, "Sammelbände der internationalen Musikgesellschaft", Leipzig, 1901.

sica pròpia, enriquida principalment el segle XVI en desenrotllar-se la polifonia i composta en bona part per músics professionals, els misteris assumpcionistes de València i Tarragona no tenien melodies peculiars. Martí de Riquer⁷ considera que tindrien música pròpia les cobles que, segons el manuscrit de València, havien de ser cantades "en son so", però sembla que convé interpretar aquesta expressió en el sentit que un determinat personatge devia cantar les diverses cobles seues, en el mateix so o tonada que li havia estat assignat la primera vegada que intervenia.

Ja hem vist com al Misteri assumpcionista de València són esmentades diverses cançons divulgades aleshores, alguna de llenguatge molt aprovençalat o plenament provençal, les quals són identificades pel seu primer vers:

Estant la Maria aseguda, diga a les donzelles en so de "Ab cant d'aucells". (Cobles 1, 7, 9 i 12.)

Responguen les donzelles, estant agenollades, en so de "Si cascun iorn me daz de vós". (Cobla 2.)

La Maria agenol-se e diga, les mans junctes, ben alt, vers lo cel, al so de "Així com dos infants petits". (Cobles 3, 4, 5 i 6.)

E lo àngel diga sa cobla ab so de "Cercats d'uy may". (Cobles 8 i 10.)

E responguen tantost les donzelles: "Senyora, tot vostre voler", al so de "Quan vey la lauzeta mover". (Cobla 13.)

Tornen sent Iachme e la Maria al Jesús, e agenolen-se. E ensemps ab Moysès e Abram, diguen en so de "Pus amor vol qu'eu sia pacients". (Cobla 48.)

Riquer⁸ ha identificat dues d'aquestes cançons: "Cercats d'uy may" pertany al comiat-maldit de Bernat de Palaol, trobador mallorquí del segle XIV, i "Quan vey la lauzeta mover" és una cançó del famós trobador provençal del segle XII Bernat de Ventadorn.

El Misteri assumpcionista de Prades no sols no tenia música pròpia, ans ni tan sols era imprescindible que fos cantat amb les melodies que el text prescriu:

Diga Maria homilment en so de "Cleriana" si sab lo so; si no, digue aquell que va en so de "Vexilla Regis prodeunt", segons que's segueix...

La descripció de l'escenari per al Misteri que conté aquest manuscrit de Prades és molt minuciosa, prou més del que era habitual aleshores, i ens permet de veure que l'escenari era múltiple, car contenia una barraca per als jueus, un infern, un paradís on està Jesús amb els àngels, patriarques, profetes, etc., una casa amb un llit i un oratori per a la Verge, i un se-

7. Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, 1964, III, pàg. 513.

8. *Ibid.*, III, pàg. 514.

pulcre per al seu sepeli i resurrecció. Cal dir, però, que tota la representació hi esdevenia en dimensió horitzontal⁹.

També era múltiple l'escenari del Misteri assumpcionista de València, els elements del qual, segons Julià Martínez, eren: la casa de la Mare de Déu, el Calvari, el Sepulcre de Jesucrist, Montolivet, el sepulcre de la Verge i el Cel¹⁰. Aquest Misteri de València tenia, però, un desenrotllament vertical, puix que, igual que esdevé al d'Elx, hi havia el davallament i pujada de l'àngel portador de la palma i així mateix els de l'Araceli, i encara hi havia al Misteri de València l'abaixada semblant de Jesús, el qual no intervé en el Misteri d'Elx.

Si, segons hem vist, són notòries les discrepàncies entre el Misteri assumpcionista de València i el d'Elx, tant en l'ordre literari com en el musical, són per altra banda així mateix molt importants les seues coincidències pel que fa a la tramoia i la pauta per a la representació. La identitat hi és tan acusada que Shoemaker¹¹, que atén principalment a l'escenografia, considera ambdós misteris com la mateixa peça de teatre sagrat, en contra de l'opinió dels altres tractadistes.

Segons és sabut, una de les escenes principals de la Festa d'Elx és la segona de la primera part, amb el davallament de l'àngel missatger portador d'una palma, la qual és idèntica a la descrita en el Misteri assumpcionista de València després de la cobla 7, que diu: "facen sos trons e devall l'àngell". Aquest text rònc és perfectament compatible amb la riquesa de detalls que esmenta la Consueta del 1625, la més antiga conservada, del Misteri d'Elx: "Obre's la porta del cel y devalla lo núvol ab lo àngel ab palma en la mà, y comensant a exir per la porta, se dispara la artilleria y sona lo orgue, ministrils y campanes, mentres obre's lo núvol y comença lo àngel a cantar"¹².

Aqueix "núvol" fou convertit posteriorment en la "Mangrana", nom que donen els elxans a una esfera prou gran, dividida en vuit segments a manera de gallons, que en obrir-se pel seu cap inferior descobreixen l'àngel cantaire i portador de la palma¹³. Actualment a Silla, vila pròxima a la ciutat de València, es munta una tramoia semblant en un carrer per a la processó del Sant Crist, en llaor del qual un xiquet penjant, vestit d'àngel, recita uns versos¹⁴, però en comptes de Magrana, com els elxans, els

9. BRAE, XLI, pàg. 205.

10. BRAE, XLI, pàg. 227.

11. W. T. Shoemaker, *The multiple stage in Spain during the fifteenth and sixteenth centuries*, Princeton, 1935, en la traducció castellana: *Los escenarios múltiples en el teatro español de los siglos XV y XVI*, "Estudios escénicos", 1957, II, pàg. 47.

12. J. Pomares Perlasia, *La "Festa" o Misterio de Elche*, Barcelona, 1957, pàg. 125.

13. Pomares, *op. cit.*, pàg. 33.

14. J. Martí Gadea, *Tipos, modismes y cosas raras y curiosas de la Terra del Gò*, València, 906, I, af. 1, pàg. 25.

sillans anomenen "Carxofa" a aquest esferoide que s'obri; aquesta pràctica s'ha estés a d'altres viles de l'Horta valenciana, com Aldaia¹⁵.

El moment culminant de la Festa d'Elx és l'abaixada i pujada de l'Araceli al final de cadascuna de les dues jornades. També a la fi del Misteri de València, després de la cobla 75, es prescriu que "soptosament hixqua la Ara Celi", la qual haurà de pujar després que hi hagen estat muntades les imatges de Jesús i de la Verge.

De l'Araceli de la catedral valentina tenim prou notícies, facilitades per Sanchis Sivera, que les replegà a l'Arxiu capitular. Dalt al cimbori es col·locava un llenç pintat que figurava el cel. A terra, al creuer, entre el cor i el presbiteri, es construïa un cadafal, on dos infants, que representaven la Mare de Déu i un àngel, dialogaven cantant. En un moment determinat s'obria el llenç del cimbori i n'era abaixat l'Araceli, una espècie de pedestal mòbil amb imatges de Jesucrist, la Verge Maria i un àngel que els ofería un lliri. Aquesta abaixada de l'Araceli en la seu valentina es celebrava la Nit de Nadal, però no ha d'estranyar-nos que l'Araceli, que és eminentment marià, figuràs entre les cerimònies nadalenques de València, car les representacions medievals de teatre sagrat es feien sovint en diada distinta de la de la festa del seu titular, i així consta que era el dia de Corpus quan es representava el Misteri de l'Assumpció de la Mare de Déu a Igualada en l'any 1476 i al Rosselló en el 1479¹⁶.

Vet ací alguns dels textos que fan referència al Misteri assumpcionista que s'hi representava, trets del Llibre d'Obres de la Seu valentina de l'any 1440:

Dimecres a xiv deembre començà a fer fahena En Johan Amorós per fer lo Araceli e peanya... Comprí les coses següens per obs de la dita representació: Una fulla prima de fust dels cedaçers per a fer raigs al Araceli...; una dotzena de fulla de stany colrada per cobrir los dits raigs; xiv mans de paper per als núvols del Araceli e peanya del àngel...; dues llibres de lata per al Araceli e peanya del àngel e per als xapelllets dels àngels e per a la palometa ales...; viii alnes de canemàs per fornir los cossos de la Maria del Araceli e del àngel de la peanya...; ariscles de cedaç per als cossos de Maria e del àngel...; tin e ii oripells per fer les ales al àngel que devalla del cimbori...; ix llibres d'aygua-cuyta per pegar los núvols e ales e fornir los cossos de la Maria e del àngel e altres franges...; una liura de cera blanca per fer lo ram de flor de llir del àngel...; verdet per colrar les fulles de la dita flor, e màstech e trementina...; vii onces de fil de lautó prim per als xapelllets dels àngels e per a la flor de llir e a moltes altres coses. Ítem, comprí set alnes de tela gostonça per fer dos camís, hu per al àngel que canta e altre per al àngel que devalla...; quatre parelles de guants, ço és dos per a la Maria e àngel que cantaven, e dos per a la Maria del Araceli e per al àngel que devalla. Ítem, fiu fer un pern de ferro a N'Aloy per a fer lo llavor del Araceli...; huyt

15. E. Alberola, *Refraner valencià*, València, 1928, pàg. 201.

16. ER, XI, pàg. 50.

antorches de cera per a la dita representació perquè hi hagués bona llum...; xxiv antorchetes per tenir en les mans los àngels qui estaven alt en lo cembori ab Déu lo Pare...; més xxviii caneles grossetes per al Araceli...¹⁷.

S'hi observa que entre l'Araceli de València i el d'Elx, malgrat la seua gran semblança, hi havia una diferència essencial: en l'Araceli de València davallaven del cimbori només efigies, mentre que són de carn i ossos¹⁸ els abaixats en "la Recèlica", nom vulgar de l'Araceli de la Festa d'Elx. La Consueta del Misteri elxà del 1625 diu que al final de la primera jornada, després de la cobla 32: "Obre's lo cel y comença a devallar lo Araceli ab quatre àngels y hu en mig, que vénen per l'ànima de Nostra Senyora, la qual hu dels apòstols la dóna al d'en mig ab tot cecret y presteça".

Aqueixa ànima de la Mare de Déu que dóna l'apòstol és en realitat una imatge de Nostra Senyora, puix que una altra coincidència important de la representació dels Misteris assumpcionistes de València i d'Elx és que en tots dos, tot d'una que mor el personatge de la Maria, és substituït per una imatge de la Verge. Parifiquem-ne els textos: el Misteri de València, després de la cobla 54, prescriu que: "facen grans trons e meten la Maria davall lo cadafal. E traguen la ymage e facen tot l'altre offici", i la consuetud del 1621 del Misteri d'Elx, després de la cobla 31, diu: "Es gita la Maria y es queda morta y donen-li un siri blanc ensés en les mans. Los apòstols se alcen, y ab brevetat i cecret, acabada de cantar la cobla següent, aparten la Maria del llit y posen a Nostra Senyora."

El tret d'humor amb què acaba el manuscrit assumpcionista de València, "los apòstols... vajen-se'n al Capítol per despular-se. E aquí almorçen, si han de què", té precedents en algun text francès, segons observaren Merimée i Julià Martínez¹⁹. No cal dir que el caràcter problemàtic d'aqueix refrigeri per als actors medievals de València, contrasta amb la copiosa menjada d'arròs amb pollastre, etc., ara habitual entre els participants en la Festa d'Elx²⁰.

17. J. Sanchis Sivera, *La dramática en nuestra catedral*, "Almanaque de «Las Provincias»", València, 1908, capítol del llibre del mateix autor *La catedral de València. Guía histórica y artística*, València, 1908.

18. Pomares, *op. cit.*, pàg. 36.

19. *Op. cit.*, pàg. 51, n. 4, i BRAE, XLI, pàg. 222.

20. Pomares, *op. cit.*, pàg. 38.